מנורת המאור — דרכי הרב ותלמידיו

וצריך הרב לבדוק את התלמידים אם הגונין הן ונאים למעשיהן, שאין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון ונאה במעשיו, או לתם. אבל אם הוא הולך בדרך לא טובה, מחזירין אותו למוטב, ומנהיגין אותו על הדרך הישרה, ובודקין אותו, ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו. דתניא כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאלו זרק אבן למרקוליס, שנא' (משלי כו, ח) כצרור אבן במרגמה כן נותן לכסיל כבוד, ואין כבוד אלא תורה, שנא' (משלי ג, לה) כבוד חכמים ינחלו. וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה, אע"פ שחכם גדול הוא וכל העם צריכין לו, אין למדין ממנו עד שיחזור למוטב, שנא' (מלאכי ב, ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא, אם דומה הרב למלאך ה' צבאות, יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו, אל יבקשו תורה מפיהו.

כיצד מלמדין. הרב יושב בראש, והתלמידים לפניו מוקפין, כדי שיהיו כולן רואין את הרב ושומעין את דבריו, שנאמ' והיו עיניך רואות את מוריך. ולא ישב הרב על הכסא ותלמידיו יושבין על הארץ, אלא כולן יושבין על הארץ או על הכסאות. הרב ששונה לתלמידיו, אם לא הבינו לא יכעוס עליהם, אלא חוזר ושונה הדבר אפי' כמה פעמים, עד שירדו לעומק ההלכה. ואל יאמר התלמיד הבנתי ולא הבין, אלא חוזר ושואל אפי' כמה פעמים עד שיבין, ואם כפה עליו רבו יאמר לו, ר' תורה היא וללמוד אני צריך ודעתי קצרה. ולא יתבייש לשאול אפילו כמה פעמים, שאם יתבייש לשאול נמצא מטריח עצמו בהליכתו לבית המדרש ואינו למד כלום, דתנן לא הביישן למד ולא הקפדן מלמד. בד"א שאין הרב כועס על התלמידים, אם לא הבינו ההלכה מפני עומקה או מפני דעתן שהיא קצרה, אבל אם הרגיש הרב שהן מתרשלין בתלמודן ולפיכך לא הבינו, צריך לכעוס עליהן ולהכלימם בדברים, כדי שיתנו לבם ויכוונו דעתם ללמוד כראוי. ולפיכך צוה רבינו הקדוש ז"ל בשעת פטירתו ואמ' לרבן גמליאל בנו, זרוק מרה בתלמידים. לפי' אין ראוי לרב לנהוג קלות ראש בפני התלמידים, ולא לשחוק עמהם, ולא יאכל וישתה עמהם, כדי שתהא תמיד אימתו מוטלת עליהן וילמדו ממנו במהרה. וגרסי' במ' סנהדרין בפ' חלק, אמ' רב יהודה אמ' רב, כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גוזלו מנחלת אבותיו, שנא' (דברים לג, ד) תורה צוה לנו משה מורשה, ירושה היא לכל ישראל משמת ימי בראשית. אמ' רב חנה בר ביזנא א"ר שמעון חסידא, כל המונע הלכה מפי תלמיד אפי' עוברין שבמעי אמן מקללין אותו, שנא' (משלי יא, כו) מונע בר יקבוהו לאום, ואין לאום אלא עוברין, שנא' (בראשית כה, כג) ולאום מלאום יאמץ, ואין יקבוהו אלא קללה, שנא' (במדבר כג, ח) מה אקב לא קבה אל, ואין בר אלא תורה, שנא' (תהלים ב, יב) נשקו בר פן יאנף. ואם למדו מה שכרו, אמ' רבא אמ' רב ששת, זוכה לברכות כיוסף, שנא' (משלי יא, כו) וברכה לראש משביר, ואין משביר אלא יוסף, שנא' (בראשית מב, ו) הוא המשביר לכל עם הארץ. אמ' רב ששת, כל הלמד תורה בעולם הזה זוכה ומלמדה לעולם הבא, שנא' (משלי יא, כה) ומרוה גם הוא יורה.

אין שואלין לרב מיד כשיכנס לבית המדרש עד שתתיישב דעתו עליו, ואין התלמיד שואל מיד כשיכנס עד שישב, ואין שואלין שנים כאחד. ואין שואלין לרב מענין אחד, אלא מאותו ענין שהן עוסקין בו, כדי שלא יתבייש הרב אם לא עיין אותו דבר ששואלין לו. ויש להטעות לתלמידים, כדי לחדדם בשאלות ששואל אותן ובקושיות שהקשה להן, כדי שידע אם נזכרין להלכה שלמדם. ויש רשות לרב לשאול לתלמידים בענין אחר, כדי [לזרזן]. אין שואלין מעומד, ואין משיבין מעומד, ולא מגבוה ולא מרחוק, ולא מאחורי הזקנים.

ואין שואלין לרב אלא בענין, ואין שואלין אלא מיראה. ואין שואלין ביחד יותר משלש הלכות. שנים ששאלו אחד בענין ואחד שלא בענין נזקקין לענין, מעשה ואינו מעשה נזקקין למעשה, הלכה ומדרש נזקקין להלכה, מדרש והגדה נזקקין למדרש, הגדה וקל וחומר נזקקין לקל וחומר, קל וחומר וגזרה שוה נזקקין לגזרה שוה. היו שואלין אחד חכם ואחד תלמיד נזקקין לחכם, תלמיד ועם הארץ נזקקין לתלמיד, שניהם חכמים שניהם תלמידים שניהם עמי הארץ, שאלו שניהם בשתי הלכות בשתי שאלות, בשתי ישיבות בשתי מעשים, הרשות ביד התורגמן. ומשתדלים ללמוד בבתי

כנסיות ובבתי מדרשות ותלמודו מתקיים בידו, דתניא ברית כרותה שכל היגע בתלמודו בבית הכנסת לא במהרה הוא שוכח. וכל היגע בתלמודו בצנעא מחכים, שנא' (משלי יא, ב) ואת צנועים חכמה. וכל המשמיע קולו בתלמודו מתקיים בידו, וכל מי שאינו משמיע קולו בתלמודו מהרה הוא שוכח. ואין ישנים בבית המדרש, לא שנת קבע ולא שנת ארעי. וכל המתנמנם בבית המדרש חכמתו נעשית קרעים, שנא' (משלי כג, כא) וקרעים תלביש נומה. אין משיחין בבית המדרש אלא בדברי תורה בלבד. ואפי' מי שנתעטש בבית המדרש אין אומרין לו רפואה, ואין צריך לומר שאר דברים. וקדושת בית המדרש חמורה מקדושת בית הכנסת.

וחייב התלמיד להיות זהיר בכבוד רבו, ותהיה יראתו תמיד על פניו. דתנן ומורא רבך כמורא שמים. ויתכוין לשמוע מפי רבו, כדי שיבין מהרה, וכדי שלא יטריח את רבו לשנות לו פעמים רבות. ויהיה נכנע לפניו. ואמ' רב משרישיא לבניו, כד יתביתו גבי רבנן חזן לפומיה, שנא' (ישעיהו ל, כ) והיו עיניך רואות את מורך. וישמשנו תמיד, שמתוך השימוש יהי אצלו תמיד וילמד. כדגרסי' במ' מכות בפרק אלו הן הגולין, א"ר יוחנן משום ר' שמעון, גדולה שימושה יותר מלימודה, שנא' באלישע בן שפט (מלכים ב ג, יא) אשר יצק מים על ידי אליהו, למד לא נאמר אלא יצק, מלמד שגדולה שימושה מלימודה. וכשישמע הלכה ממנו אל יחלוק עליו, וכוונתו לקנטר את רבו, כי החולק על רבו כאלו חולק על השכינה, שנא' (במדבר כו, ט) אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצותם על ה'. א"ר חמא בר חנינא, כל העושה מריבה עם רבו כאלו עושה עם השכינה, שנא' (במדבר כ, יג) המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל על ה'. אמ' ר' חנינא בר פפא, כל המתרעם על רבו כאלו מתרעם על השכינה, שנא' (שמות טז, ח) לא עלינו תלונותיכם כי על ה'. אמ' ר' אבהו, כל המהרהר אחר רבו כאלו מהרהר אחר שכינה, שנאמר (במדבר כא, ה) וידבר העם באלהים ובמשה. וגרסי' בחופת אליהו לא יהא אדם קורה ושונה ומבעט ברבו, ולא יהא קורא ושונה בלא יראת שמים, שנא' (תהלים קיא, י) ראשית חכמה יראת ה', ואומר סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם.

ואסור לתלמיד להורות הלכה בפני רבו, שהמורה הלכה בפני רבו חייב מיתה. כדגרסינן במ' עירובין בפרק הדר, תניא ר' אלעזר אומר, לא מתו שני בני אהרן אלא על שהורו הלכה בפני משה רבן. מאי דרוש, ונתנו בני אהרן אש על המזבח, אמרו אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט. ומעשה בתלמיד אחד שהיה לו לר' אליעזר שהורה הלכה בפניו. אמ' לה ר' אליעזר לאימא שלום אשתו, תמה אני אם יוצא זה שבתו. ולא הוציא שבתו. אמרה לו, נביא אתה. אמ' לה, לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך מקובלני, כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה. תאני ר' אליעזר, אסור לתלמיד להורות לפני רבו עד שיהא רחוק ממנו שנים עשר מיל כמחנה ישראל, הה"ד ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים. ר' תנחום בר ירמיה הוה בחפר, והיו שואלין לו והוא מורה. אמרי ליה, לא כן אלפן ר', אסור לתלמיד להורות לפני רבו עד שיהא רחוק ממנו שנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל, והא ר' מני רבך יתיב בצפורין. אמ' ליוון, ייתי עלי אי הוינא ידע. מן ההיא שעתא לא הורה. וגרסינן בפ' קמא דמ' תעניות אמ' רבה אמ' רב הונא אמ' רב, מאי דכתיב כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה, רבים חללים הפילה, זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה, ועצומים כל הרוגיה, זה תלמיד חכם שהגיע להוראה ואינו מורה. ר' חנינא אמ', יפוצו מעינותיך חוצה, וכתיב יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך, הא כיצד, תלמיד חכם שמגיע להוראה יפוצו מעינותיך חוצה, ואם לא הגיע להוראה יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך.

לעולם יעסוק אדם בתורה לשמה וילמוד תורה על מנת ללמד לאחרים, כדגרסינן בפרק לולב וערבה אמ' ר' אלעזר, מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד, אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד, שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד. והעוסק בתורה אפי' שלא לשמה שכר יש לו, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וגרסי במ' הוריות בפ' כהן משיח, אמ' רב, לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה, שבשכר ארבעים ושתים קרבנות שהקריב בלק על גבי המזבח זכה ויצאה ממנו רות, דאמ' ר' יוסי בר חנינא, רות בת בנו של בלק היתה.